

Speciální pedagogika

Zpráva o jednání sekce

Sekci vedl Dr. Vladimír Linc

Sešlo se 14 účastníků — bývalí i současní vysokoškolští učitelé pedagogických fakult z Ústí n/L., Ostravy, Olomouce, Plzně a Prahy, učitelé z praxe speciálních škol; zvláště milou skupinu tvořily studentky zdejší pedagogické fakulty, které se na svou kariéru speciálních pedagogů připravují.

Následná diskuse v sekci se pak dotkla mnoha aspektů moderního pojetí postiženého člověka, jeho lidských práv (mezi něž právo na rovné výchovně vzdělávací příležitosti patří) v demokratické společnosti.

POSELSTVÍ SJEZDU

Jenom škola, která respektuje lidská práva, může mládež pro jejich pochopení, přijetí a respektování vychovávat. O takovou školu budeme, a věříme, že společně s pokrokovou pedagogickou frontou, bojovat.

Zapsala Marie Černá (kráceno)

Inspirující tradice české speciální pedagogiky a naše současnost

Ludvík Edelsberger

Zpravidla se soudí, že z celé minulosti, která nás ovlivňuje a mnohdy dokonce determinuje je tzv. historie jenom její malou poznávanou a poznanou (vědomou) částí, a v ní pak zase je tzv. tradice tou její částí, která je nám kladena za vzor.³

Přiznávám se, že po-neslavných zkušenostech s nechvalně známým sovětským vzorem, který se ukázal být čirou mystifikací, jsem nakloněn uvažovat spíše než o *vzoru* raději o *odkazu*.

Odkazem je přitom možno myslit jistý relevantní *vzkaz*, který je z minulosti vyslán či vysílán, průběžně z generace na generaci předáván a posléze v naší přítomnosti jako signifikantní přijímán. Sémanticky je to vystiženo jednoznačně např. ve slovenském jazyce, v němž odkaz znamená nejenom

³Graus, Fr.: Naše živá i mrtvá minulost, in: Naše živá i mrtvá minulost (8 esejí o českých dějinách), Praha 1968. — Maurová Mir.: J. A. Komenský a historická tradice, Pedagogika, roč. XLI, 1991, č. 5-6, str 653-658.

náš odkaz historický, ale zároveň též onen „prozaický“ vzkaz od jednoho pro druhého.

Tradice jako odkaz čili historický vzkaz bývá přirozeně živá. To znamená nosná, která „nese“ něco z minulosti přes přítomnost do budoucnosti. V tom smyslu potom můžeme mluvit též o tradici perspektivní. Taková tradice nás může dokonce inspirovat k novým tvořivým činům. Ale může být samozřejmě i tradice mrtvá, odumřelá, to je taková, která už nikoho neoslovuje. Někdy lze tradici již zapadlou či zasutou oživit, to je potom tradice oživlá. Dále máme tradice staré, hodně staré, i nejstarší. Naproti tomu však též tradice mladé i nejmladší. Dokonce se můžeme pokoušet zakládat — jakoby programově — tradice zbrusu nové, byť s nemalými riziky, že nezapustí kořeny, že se neujmou a záhy odumřou.

V jubilejních chvílích si obvykle připomínáme vznik tradice živé. V letošním roce 1992 je to nepochybně velké čtyřsetleté výročí narození J.A. Komenského (1592–1592). Ale může to být i malé čtyřicetileté výročí vzniku celostátní organizace logopedické péče u nás (1952–1992).

Komenského téma je příliš velké — i ve speciální pedagogice — na tak malou plochu, která nám je dána. Přesto je ale nelze úplně obejít. Už proto ne, že se — „sit venia verbo“ — „sluší a patří“ přihlásit se k tradici J.A. Komenského. V jeho nezměrném díle vševědném, vševýchovném i všennápravném nalzáme stále inspirující myšlenky, které daleko předešly dobu svého vzniku. Jeho humanistické teze o vševýchovném přístupu (nikoliv ještě speciálně výchovném!) k osobám tělesně, smyslově i duševně postiženým (jak je formuloval ve své *Pampaedii*) předznamenal další vývoj a byly realizovány až mnohem později.

Diskutabilní je ovšem tvrzení, že příslušná kapitola ve *Vševýchově* je první teoretickou statí v oboru speciální pedagogiky.⁴

Už jenom proto, že starší vrstevník Komenského Španěl Juan Pablo Bonet (1579–1633) napsal svoji knihu „o povaze liter a o umění naučit němě mluvit“ v Madridu již v roce 1620.⁵

Zatímco Komenský začal pracovat na své *Pampaedii* teprve ve svém období potockém — až v Sárospataku v letech 1650–1654.⁶

Ukazuje se tady, že historické zkoumání významu a postavení J.A. Komenského v kontextu speciálně pedagogického vývoje a speciálně pedagogického myšlení jeho doby je teprve před námi. Nemohu v této souvislosti

⁴Kábele, Fr.: J.A. Komenský o všeobecném a všestranném vzdělání a o výchově tělesně a smyslově postižených, *Speciální pedagogika*, roč. II, 1991/92, čís. 2, str. 3.

⁵Bonet, J.P.: *Von der Natur der Buchstaben und der Kunst, Stumme sprechen zu lehren*, Madrid 1620.

⁶Hendrich, Jos.: *Úvod k Vševýchově (Pampaedii)*, Praha 1948, str. 9

nevzpomenout vlastně též ještě Komenského současníka — narodil se jeden rok před jeho smrtí — Johanna Konrada Ammana (1669–1724), považovaného za „otce logopedie“, od něhož lze datovat začátky logopedické péče o vady řeči. V letošním roce totiž uplynulo rovných tři sta let (!) od vydání jeho základního spisu *Surdus loquens* — Mluvicí hluchý, v Amsterdamu roku 1692.⁷

Pokud se týká malého čtyřicetiletého výročí založení celostátní organizace logopedické péči v Československu v roce 1952, poskytuje vítanou příležitost k alespoň předběžnému zamyšlení nad vývojem speciální pedagogiky v pohnutých padesátých letech u nás.⁸

Zůstává totiž historickým faktem, že naše celostátní organizace logopedické péče vznikla a se vyvinula — dá se i říci, že byla probíjíána především proti vůli našich foniatrických kruhů — v krajně nepříznivém období padesátých let. Politicko-historický či historicko-politický fenomén oněch padesátých let u nás je všeobecně znám. V širším kontextu je proto třeba vidět, že v roce 1952, k němuž vztahujeme naši čtyřicetiletou jubilejní událost, se konala v Brně I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků na téma „Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě“,⁹ která vtiskla celé vysokoškolské a vědecké frontě výraznou pečeť nejhruššího stalinského dogmatismu.

Z oficiálních míst vládní moci, opájených revolučními iluzemi, byly šířeny již na přelomu čtyřicátých a padesátých let pseudovědecké názory o tom, že výskyt postižených osob bude s rozvojem socialismu (a se zvyšováním zdravotnické péče) zákonitě klesat, až snad jednou utopicky vymizí docela, a tím se potřeba speciálně pedagogických zařízení a speciální pedagogiky jako vědního oboru ukáže jako zcela zbytečná. Svým způsobem nahrávaly těmto nesprávným představám též dogmatické deformace lidské genetiky, vedené ve známém tažení proti mendelismu-morganismu z pozic učení Lysenkova. A spolu s absencí sociologie, která byla prohlášena za buržoazní pavědu, jakož i sociální patologie, která nedovolovala získávat konkrétní obraz sociální skutečnosti postižených a leckdy ani etiologicky správně hodnotit faktory tzv. patologie výchovného prostředí — to všechno pochopitelně

⁷ Amman, J.K.: *Surdus loquens*, Amsterdam 1692. — Doplněno o poznatky fyziologie řeči a fonetiky znovu vyšlo jako *Dissertatio de loquela* — Pojednání o řeči, 1700.

⁸ Edlsberger, L.: Na okraj 40. výročí organizované logopedické péče u nás, přednáška prosloušená na VII. celostátní logopedické konferenci s mezinárodní účastí v Žilině ve dnech 22. až 24. října 1992.

⁹ Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě, sborník dokumentů I. ideologické konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně 27. února – 1. března 1952, NV, Praha 1952.

vedlo ke znevážení a hlubokému podcenění úlohy speciální pedagogiky ve společnosti.

Rovněž naše oficiální pedagogika té doby — zejména zase v důsledku nekritického přejímání nesprávného výkladu známého usnesení o tzv. pedologických úchylkách v Sovětském svazu z roku 1936 — příliš nepřála studijnímu ani vědnímu oboru speciální pedagogiky a jeho vývoj záměrně více či méně podvazovala. Přezíravý postoj psychologie vůči speciální pedagogice tu též sehrál svoji negativní roli. S neporozuměním a nepochopením bylo nutno zápolit na každém kroku, což by bylo možno ilustrovat nespočty příklady.

První průlom do této nezáviděnlivé situace jakoby „zevnitř“ — při dodržení všech ideologických omezení — z pozice oficiální filozofie dialektického a historického materialismu učinil prof. Sovák svou koncepcí defektologie „ve světle“ fyziologického učení I. P. Pavlova o vyšší nervové činnosti, v té době v mnoha oblastech (včetně pedagogiky) intenzívně rozvíjeného.¹⁰

Stalo se tak v roce 1953 a tak v příštím roce uplyne čtyřicet let též od této události. Nešlo přitom o žádné „vládní do otevřených dveří“, ale o postupné lámání obručí dogmatismu a bourání nahromaděných předpoklů. I když — na rozdíl od pedagogiky padesátých let, která byla bezdětnou (Kairov)¹¹ — se speciální pedagogika svého zřetele k postiženému dítěti nikdy nevzdala a ani vzdát nemohla. Idea tzv. socialistického humanismu se nicméně změnila na jakési zaklínadlo a stála vždycky na začátku anebo na konci všeho našeho speciálně pedagogického snažení.

Jisté ideologizaci nejenom společenskovedních, ale i přírodovědních činností se nebylo možno vyhnout. Jinak hrozilo vážné nařčení z objektivismu. Pravdou ovšem je, že zase nebylo nutno zbytečně se podbízet. Stačí v této souvislosti srovnat alespoň základní práce prof. Sováka o logopedii¹² s vysokoškolskou učebnicí autorů Becker-Sovák Lehrbuch der Logopädie, v níž se nedefinuje logopedie jako taková, an si, o sobě, ale jako logopedie v NDR, která je tu „teorií a praxí pedagogické rehabilitace řečově postižených v podmínkách výstavby rozvinutého společenského systému socialismu“.¹³

¹⁰Sovák, M.: Pojetí defektologie podle učení I.P. Pavlova, *Pedagogika*, roč. III, 1953, č.4. — Od téhož autora: O nové pojetí defektologie, in: *Mládež vyžadující zvláštní péče* (sborník statí), SPN, Praha 1953.

¹¹Kairov, I. A.: Perspektivy razvitija pedagogičeskoj nauki i koordinacija raboty Akademii i kateder pedagogiki pedagogičeskich institutov, *Sovetskaja pedagogika*, roč. 1960, č.2, str. 16–44.

¹²Sovák, M.: *Uvedení do logopedie*, Praha 1978. — Od téhož autora: *Logopedie*, Praha 1978.

¹³Becker, K.P. — Sovák, M.: *Lehrbuch der Logopädie*, Berlin 1971, str. 22. — Šifra — red.: Becker-Sovák: *Lehrbuch der Logopädie* (recenze), in: *Česká logopedie 1972*, ČLS,

Jako „vedoucí veličina“ (Führungsgrösse) tady platí „socialistický obraz člověka“ (das sozialistische Menschenbild).

O nepříznivém postoji vůči logopedii a logopedické péči ze strany našich foniatrických kruhů byla již výše zmínka. Je možno tvrdit, že tento spor započatý v roce 1950 výměnou názorů v ČLČ mezi prof. Seemanem a prof. Sovákem, kulminoval v roce 1960 zánikem Logopedického ústavu (založeného v roce 1946), který byl solí v očích těchto kruhů mezi jiným i pro svoji ústrojnou institucionální symbiózu s pedagogickou fakultou UK, ev. později s Vysokou školou pedagogickou. Rád bych vyjádřil v této souvislosti svoje přesvědčení, že ve změněné společensko-politické situaci by měl být celý případ zrušení Logopedického ústavu revidován, a že by se jeho zakladateli prof. Sovákovi mělo dostat plné satisfakce, byť už jenom in memoriam.

Ovšem náš urputně vedený dialog s foniatrií pokračoval (leckdy v ostře polemickém duchu) na domácím i mezinárodním fóru i po roce 1960. To mělo nesmírný význam, jelikož právě v takových diskusích a názorových bojích docházelo k jistému sebeuvědomování a sebeuvědomění logopedie (v celku speciální pedagogiky) a logopedie sama se ve svých teoretických základech upevnila. Vztahu logopedie a foniatrie je proto nezbytné věnovat mimořádnou a citlivou pozornost. Svým způsobem tudíž překvapuje, že tomu tak není v Logopedickém repetitóriu Viktora Lechty a kol.,¹⁴ a to tím spíše, že (jak je vyznačeno v podtitulu knihy) má jít především o teoretická východiska současné logopedie. Naproti tomu to nikterak nepřekvapuje v učebním textu Foniatrie Alexeje Nováka.¹⁵ Přitom tu všude by měla být právě logopedicko-foniatrická dimenze náležitě a verbis expressis artikulována. A to z důvodů teoretických i praktických, v zájmu loajální spolupráce obou vědních i pracovních oborů.

Využil jsem letošní jubilejní příležitosti jak „velkého“ výročí, tak i „malého“ výročí k tomu, abych se v poněkud širším kontextu zabýval těmito historickými skutečnostmi a zároveň se vyslovil k některým otázkám minulého období naší speciální pedagogiky. Toť se rozumí, že to nemůže stačit. Že bude nezbytné podrobit aktuálně celou naši především poválečnou speciálně pedagogickou minulost zevrubné kritické analýze. Stejně jako se to připravuje učinit naše obecně pedagogická historiografie — zejména v pracích prof. Josefa Cacha¹⁶ — pokud jde o vývoj pedagogiky v letech 1945–1990, v oněch letech „nadějí, krizí a zklamání“. Ale to už je úkol pro naši mla-

Praha 1972, str. 95–98. — Srv. též Edelsberger, L.: Logopedické konfrontace, tamtéž, str. 71.

¹⁴Lechta, Viktor a kol.: Logopedické repetitórium, Bratislava 1990.

¹⁵Novák, Alexej: Foniatrie, SPN, Praha 1989.

¹⁶Cach, Jos.: Poznámky k vývoji politiky a institucí v oblasti školství — léta nadějí, krizí a zklamání 1945–1990, Pedagogika, roč. XLI, 1991, č. 2, str. 135–144. — Od téhož

dou speciálně pedagogickou historiografi a její minulostí nezatíženou novou generací.

K integraci výchovy a vzdělávání postižených jedinců v naší společnosti

Petr Franiok

Všeobecně je uznáváno tvrzení, že jak vysoká je úroveň komplexní péče o postižené občany, takovou celkovou kulturní úroveň si vyznačuje daná společnost.

Všichni, kdož se u nás zabývají výchovou a vzděláváním dětí a mládeže s různým druhem a stupněm postižení — speciální pedagogikou, stojí v současné době před problémem, o kterém se sice vědělo už mnohem dříve, ale který se snad proto, že se zdánlivě netýkal celé společnosti, neřešil. O tom, jak hluboce se v podstatě týkal celé společnosti, svědčí množství zvláštních a pomocných škol a další speciální školy a zařízení. Zjišťujeme, že nestačí dosavadní síť škol pro smyslově postižené děti. Urychleně se buduje několik škol a zařízení pro děti a mládež tělesně postiženou. Přibývají nová speciálně pedagogická centra, která poskytují komplexnější služby, pokud se týká diagnostiky i terapie. Přibývá ovšem také sluchově postižených, přibývá dětí s vadami řeči, s vadami zraku. Není možné donekonečna zvyšovat počty těchto speciálních škol a zařízení. Tudy zřejmě cesta nevede. Pokud nechceme připustit, že stále vyšší procento naší populace, naší dorůstající generace se bude vzdělávat a bude vychovááno v segregovaných školách a zařízeních, kde jsou tito postižení v podstatě odsouzeni k tomu, aby se pohybovali ve skupině (kolektivu) dětí či mládeže stejně postižených, kteří se dívají na svět kolem sebe, na společnost s určitým odstupem. S odstupem a s uměle vybudovanou hrází, kterou má na svědomí jejich postižení a především společnost lidí „normálních“, která postižené postiženými nazvala, která takto výjimečné jedince ze svého středu natrvalo vydělila (při těžkých mentálních postiženích) či aspoň při lehčích formách oddělila právě výchovu a vzdělávání těchto jedinců (často včetně profesní přípravy). Společnost, která tyto svým způsobem výjimečné jedince vydělila ze svého středu již v mladším školním věku nebo ještě dříve a nechala je takto segregované až do dospělosti, musí počítat s tím, že tito lidé, když předtím žili deset až dvanáct let v segregaci, hledají jen velice těžko a s nezměrnými obtížemi své